

Tomasz Stolarczyk

Księgozbiory wybranych bibliotek klasztornych braci kaznodziejów w Polsce w XVII w. na podstawie zachowanych inwentarzy

Acta Universitatis Lodzensis. Folia Librorum 16, 45-56

2010

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Tomasz Stolarczyk

**KSIĘGOZBIORY WYBRANYCH BIBLIOTEK KLASZTORNYCH
BRACI KAZNODZIEJÓW W POLSCE W XVII W. NA PODSTAWIE
ZACHOWANYCH INWENTARZY**

Celem artykułu jest zaprezentowanie, w zarysie, dziejów bibliotek dominikańskich konwentów, leżących na terytorium pierwotnego archidiakonatu łęczyckiego. Jego obszar pokrywał się niemal z prowincją łęczycką i obejmował ziemię łęczycką (razem z Kutnem i okręgiem, które w XIV w. przeszły pod względem polityczno-administracyjnym do Mazowsza), sieradzką po kasztelaninę rudzką, 3 kasztelanie zapilickie: skrzyńską, małogoską i żarnowską oraz pozostające poza prowincją Rawskie z Łowiczem (pod względem polityczno-administracyjnym było to Mazowsze)¹. Na przełomie XIII i XIV w. archidiakoniat łęczycki podzielono na archidiakonaty: łęczycki, uniejowski (1301), kurzełowski (1306), a w pocz. XVI w. z archidiakonatu łęczyckiego (tego późnośredniowiecznego) wydzielono archidiakoniat łowicki². Na tym obszarze w XVII w. znajdowało się 5 klasztorów Braci Kaznodziejów: w Gidlach (archidiakoniat uniejowski), Łęczycy (archidiakoniat łęczycki), Łowiczu (archidiakoniat łowicki), Piotrkowie Trybunalskim (archidiakoniat łęczycki), Sieradzu (archidiakoniat

¹ R. Rosin, *Rozwój polityczno-terytorialny Łęczyckiego, Sieradzkiego i Wieluńskiego (do przełomu XIV i XV w.)*, „Rocznik Łódzki” (dalej: RL), t. XIV (XVII), 1970, s. 279, 280, 282; S. M. Zajączkowski, *O kształtowaniu się granic dawnych ziem łęczyckiej i sieradzkiej do XVI w.*, „Slavia Antiqua”, t. XVIII, 1971, s. 135-136; R. Rosin, *Dzieje miasta do końca XVI w. Część Pierwsza*, w: *Łęczycza. Monografia miasta do 1990 roku*, red. R. Rosin, Łęczycza 2001, s. 143.

² R. Rosin, *Dzieje miasta do końca XVI w. Część Pierwsza*, w: *Łęczycza. Monografia miasta do 1990 roku*, red. R. Rosin, Łęczycza 2001, s. 104, 144; T. Grabarczyk, A. Kowalska-Pietrzak, T. Nowak, *Dzieje miasta do końca XVI wieku*, w: *Łęczycza. Dzieje miasta w średniowieczu i w XX wieku. Suplement do monografii miasta*, red. J. Szymczak, Łęczycza-Łódź 2003, s. 92; P. Staniszewski, *Terytorium archidiakonatów: łęczyckiego i łowickiego w okresie przedrozbiorowym*, „Studia Loviciensia” 2001, nr 3, s. 257-261.

uniejewski)³. Pod względem administracji zakonnej konwenty łączycy i łowicki należały wówczas do kontraty mazowieckiej, a Gidle, Piotrków Trybunalski i Sieradz – do wielkopolskiej⁴.

Najstarszym spośród nich był klasztor sieradzki pod wezwaniem św. Stanisława Biskupa i Męczennika. Zdaniem Jerzego Kłoczowskiego został on ufundowany w latach 30. XIII w. (pomiędzy 1233 a 1245/6 r.) przez Kazimierza I Konradowica. Natomiast Jacek Wiesiołowski uważa, że powstał przed 1250 r. i mogło to nastąpić dzięki Konradowi Mazowieckiemu. Drugim pod względem starszeństwa był konwent łączycy pod wezwaniem św. Doroty Panny i Męczennicy i św. Stanisława Biskupa i Męczennika, ufundowany pomiędzy 1275 a 1279 r. przez Władysława Łokietka i Kazimierza II Kazimierzowica. Następnym był klasztor łowicki pod wezwaniem Świętej Trójcy, który powstał w latach 1404-1414, a jego fundatorami byli arcybiskupi gnieźnieńscy: Mikołaj Kurowski i Mikołaj Trąba. Natomiast konwent piotrkowski pod wezwaniem św. Doroty Panny i Męczennicy, według tradycji zakonnej i części historyków – J. Wiesiołowskiego i Witolda Glinkowskiego, został założony przez Władysława Łokietka i Kazimierza Wielkiego. Jednak pierwsze źródłowo potwierdzone dane o tym klasztorze pochodzą dopiero z 1458 r. Najmłodszym klasztorom dominikańskim na omawianym terenie były Gidle (pod wezwaniem Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny) założone w 1615 r. i istniejące do dzisiaj⁵.

³ S. Litak, *Atlas Kościoła łacińskiego w Rzeczypospolitej Obojga Narodów w XVIII wieku*, Lublin 2006, s. 231, 232, 233, 235, 237.

⁴ J. Kłoczowski, *Dominikanie polscy na Śląsku w XIII-XIV wieku*, Lublin 1956, mapa: Polska prowincja dominikańska w pocz. XVI wieku.

⁵ Tamże, s. 289, 293, 301, 302 311, 313; M. Rawita-Witanowski, *O starym Piotrkowie*, „Kronika Piotrkowska” 1910, nr 10, s. 2; J. Wiesiołowski, *Dominikanie w miastach wielkopolskich w okresie średniowiecza*, w: *Studia nad historią dominikanów w Polsce 1222-1272*, red. J. Kłoczowski, t. 1, Warszawa 1975, s. 206-208, 212-213, 214; R. Rosin, *Dzieje miasta do końca XVI w.*, s. 151; T. Grabarczyk, A. Kowalska-Pietrzak, T. Nowak, *Dzieje miasta*, s. 98; R. Rosin, *Piotrków Trybunalski w średniowieczu*, w: *750 lat Piotrkowa Trybunalskiego. Materiały na sesję naukową*, Piotrków Trybunalski 1967, s. 31; *Zakony męskie w Polsce w 1772 r.*, opr. L. Bieńkowski, wsp. E. Janicka-Olczakowa, L. Müllerowa, w: *Zakony męskie w Polsce w 1772 roku. Ordines regulares virorum in Polonia Anno 1772*, red. L. Bieńkowski, J. Kłoczowski, Z. Sulowski, Lublin 1992, s. 208; W. Glinkowski, *Układ przestrzenny, obwarowania i zabudowania miasta w XVI-XVIII w.*, w: *Dzieje Piotrkowa Trybunalskiego*, red. B. Baranowski, Łódź 1989, s. 65; Z. Kryściak, *Klasztory w przestrzeni miejskiej Łowicza do końca XVI wieku*, „Roczniki Łowickie”, t. 2, 2004, s. 53.

Głównym celem Zakonu Braci Kaznodziejów było i jest głoszenie Słowa Bożego czyli kaznodziejstwo⁶. Służyć temu miały specjalne studia dominikańskie, dające wykształcenie teologiczne oraz filozoficzne. W każdym klasztorze, już od momentu jego powstania, funkcjonowała szkoła konwentualna⁷. Według Ireny Szostek, „szkoła – każda – aby mogła pełnić funkcje dydaktyczno-wychowawcze, musi posiadać bibliotekę jako bazę naukową i warsztat pracy”⁸. Z I. Szostek zgadza się Krystyna Zawadzka, która twierdzi, że „z kształceniem zakonników, a także z pełnieniem przez nich obowiązków kapłańskich (kazania, spowiadanie, odprawianie mszy) wiązały się nierozłącznie książki”⁹. Kapituła generalna rzymska w 1569 r. nakazała wręcz, aby każdy klasztor miał swoją bibliotekę¹⁰. Bibliotek klasztornych było tyle, ile było klasztorów¹¹.

Ich funkcjonowanie regulowało ustawodawstwo zakonne, począwszy od samej reguły i konstytucji, a skończywszy na kronikach klasztornych i rejestrach wydatków¹². Najważniejsze przepisy dotyczące ksiązek i bibliotek znajdowały się w *De vita regulari* Humberta de Romanis, podstawowym podręczniku życia dominikanów (XIII w.). Trzynasty rozdział, zatytułowany *De officio librarii*, podzielony był na 4 podrozdziały. W pierwszym, *Circa armarium* (*armarium* – miejsce przechowywania broni, którą dla dominikanina była książka), określono obowiązki bibliotekarza. Miał on dbać o stan zachowania ksiąg, które nie mogły być narażone na wilgoć i pleśń oraz musiały być zabezpieczone przed deszczem. Bibliotekarz musiał w tym celu znaleźć odpowiednie miejsce do ich przechowywania, z dostępem świeżego powietrza. Szafy z książkami

⁶ F. D. Boespflug, *Życie zakonne Braci kaznodziejów*, w: *Dominikanie. Szkice z dziejów zakonu*, red. M. A. Babraj, Poznań 1986, s. 36; J. Salij, *Duchowość dominikańska*, w: *Dominikanie. Szkice z dziejów ...*, s. 25.

⁷ K. Kaczmarek, *Szkoły i studia polskich dominikanów w okresie średniowiecza*, Poznań 2005, s. 72; K. Zawadzka, *Biblioteki klasztorne dominikanów na Śląsku (1239-1810)*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Bibliothecalia Wratislaviensia” 1999, nr 5, s. 18.

⁸ I. Szostek, *Biblioteka dominikanów lwowskich w świetle katalogu z roku 1776*, w: *Studia nad historią dominikanów w Polsce...*, s. 410.

⁹ K. Zawadzka, *Biblioteki klasztorne ...*, s. 18.

¹⁰ R. Świętochowski, *Biblioteka OO. Dominikanów w Krakowie*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” (dalej: ABMK) 1976, nr 33, s. 300; T. Stolarczyk, *Biblioteka łączącego konwentu dominikańskiego i jej księgozbiór w początkach XVII wieku*, w: *Przestrzeń informacyjna książki*, red. J. Konieczna, S. Kurek-Kokocińska, H. Tadeusiewicz; przy współpracy R. Kępy i M. Przybysz-Stawskiej, Łódź 2009, s. 234.

¹¹ H. E. Wyczawski, *Kościelne zbiory biblioteczne (wiek XVI-XVIII)*, w: *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, red. M. Rechowicz, t. 2: *Od odrodzenia do oświecenia*, cz. 2, Lublin 1975, s. 532.

¹² I. Szostek, *Biblioteka dominikanów lwowskich ...*, s. 412, 414.

musiały mieć odpowiednie oznaczenia, np. według fakultetów. Bibliotekarz miał także obowiązek udostępniania książek czytelnikom w określonym czasie i aby być zawsze w pobliżu, powinien mieć celę na terenie biblioteki, albo obok niej. Do obowiązków bibliotekarza należało także prowadzenie księgi zmarłych członków konwentu (*liber mortuorum*), gdzie zapisywano imię i rok śmierci zakonnika.

Drugi podrozdział, *Circa libros*, mówił o konieczności spisania wszystkich książek. Ich spis miał być przekazywany przez bibliotekarza swojemu następcy. Na każdej książce musiał być umieszczony napis, kto jest aktualnym jej właścicielem. Do obowiązków bibliotekarza należeć miało także gromadzenie nowych zbiorów, ich selekcja. Dublety i książki mało czytane powinny zostać sprzedane, a za uzyskane pieniądze należało kupić bardziej przydatne dzieła. Co roku lub co dwa lata, należało przeprowadzać w bibliotece skontrum, a uszkodzone książki oddać do konserwacji. Każdą zaginioną pozycję zalecano obowiązkowo odszukać.

W trzecim podrozdziale, *Circa usum librorum*, omówiono sposoby przechowywania książek w bibliotece i kryteria, według których ustawiano na pulpity najczęściej czytane: *Biblię z glosami w całości lub jej części*, *Biblię bez glos*, *Sumy*, *O niedoskonałościach i cnotach*, *O wątpliwościach*, konkordancje, interpretacje, dekryty, *O rozróżnieniach moralnych*, kazania, historie, sentencje, kroniki, pasje, legendy o świętych, *Historię kościelną*. Biblioteka miała być otwierana o stałych porach. Wypożyczać poza bibliotekę można było tylko za zgodą magistra studentów, a każde wypożyczenie musiało być odnotowane. Zapis anulowano przy zwrocie. Na książkach nie wolno było robić notatek, niszczyć ich, źle się z nimi obchodzić i wypożyczać dalej. Tym, którzy nie zastosowaliby się do tych zasad, położony powinien udzielić nagany. Jednak gdyby dogodniej było, żeby książka przechodziła z rąk do rąk, to należało ją zanotować lub wziąć zastaw i pilnować, aby została oddana w określonym terminie.

W czwartym podrozdziale, *Circa annexa studio*, zostały omówione pomoce dla zakonników pragnących się uczyć lub pracować w bibliotece – powinny znajdować się tam inkaust, pióra, kreda, ołówki, linijki, nożyki do ostrzenia piór itp. Pergamin otrzymać mogli ci bracia, którzy potrzebowali go do notowania wykładów, dysput itp.¹³ Zdaniem I. Szostek „przepisy biblioteczne robią wrażenie dobrze osadzonych w konkretności, przemyślanych, wyraźnie opartych na do-

¹³ *Incipiunt instructiones Magistri Humberti De officiis ordinis*, w: *B. Humberti de Romanis quinti Praedicatorum Magistri Generalis Opera De vita regulari*, ed. J. J. Berthier, vol. II, Casali 1956, s. 263-266; I. Szostek, *Biblioteka dominikanów lwowskich ...*, s. 410, 412-413; T. Stolarczyk, *Biblioteka łączyckiego konwentu dominikańskiego ...*, s. 234-235.

świadczeniu. Regulamin udostępniania idzie jak najbardziej na rękę czytelnikom, starając się równocześnie nie dopuścić do niszczenia i rozproszenia zbiorów. Bez żadnych zmian omal, można by go i dzisiaj wywiesić w bibliotekach¹⁴.

Żadnemu z braci, niezależnie od piastowanej godności, nie wolno było zabierać książek ze wspólnej biblioteki. Tego, kto bez zezwolenia wypożyczył lub w inny sposób zabrał książkę z biblioteki, należało skłonić do oddania i pozbawić prawa korzystania z księgozbioru. Opornego zakonnika należało przymusić do zwrotu karą karceru, a nawet ekskomuniki. Zezwolenia na wypożyczenia udzielał przeor po radzie z ojcami¹⁵. Jakub z Korzkwi, biskup płocki, wydał szczegółowe przepisy dotyczące wypożyczania książek do domu; wymagano nawet przysięgi od wypożyczających i odpowiednich gwarancji dotyczących zwrotu książek¹⁶.

Książki w bibliotekach konwentualnych pochodziły z darów i zapisów osób spoza zakonu, spadków po zmarłych zakonnikach oraz z zakupów. Bracia, wracający ze studiów zagranicznych, musieli przywozić ze sobą nowości teologiczne. Zalecano również zbieranie od nowicjuszy posiadanych przez nich książek w celu włączenia ich do biblioteki konwentu. W ciągu roku każdy klasztor zobowiązany był wydawać na zakup książek równowartość ceny ubrania zakonników. Należało kupować dzieła autorów poważnych, współczesnych, przede wszystkim pisarzy dominikańskich, ale obok nich także starożytnych¹⁷.

Największy księgozbiór posiadali dominikanie sieradzcy, którzy mieli około 400 woluminów. Na drugim miejscu znajdowała się biblioteka w Gidlach z 345 woluminami. Na trzecim była biblioteka konwentu łowickiego, która liczyła 294 woluminy. Czwarte miejsce zajęła biblioteka w Piotrkowie Trybunalskim, z około 215 woluminami. Natomiast w bibliotece łączyczej na początku XVII w. znajdowało się blisko 100 woluminów¹⁸. W przypadku Łęczycy, Ło-

¹⁴ I. Szostek, *Biblioteka dominikanów lwowskich ...*, s. 413-414.

¹⁵ Tamże, s. 412.

¹⁶ M. T. Zahajkiewicz, *Zarys dziejów i znaczenie bibliotek kościelnych*, „ABMK”, t. 56, 1988, s. 135.

¹⁷ I. Szostek, *Biblioteka dominikanów lwowskich*, s. 412, 414; J. A. Spież, *Dominikanie w kulturze polskiego średniowiecza*, „Znak” 1973, nr 223, s. 104; J. A. Kosiński, *Biblioteka konwentu dominikanów w Sieradzu na przełomie XVI i XVII w.*, w: *Studia nad historią dominikanów ...*, s. 393.

¹⁸ Archiwum Polskiej Prowincji Dominikańskiej w Krakowie (dalej: APPDK). Copiarium privilegiorum et aliorum documentorum Cconventus Lovicensis ab Anno 1600-1644 (dalej: CPDCLv), s. 26-31, 39-41; APPDK. Kopiarz dokumentów dotyczących klasztoru OO. Dominikanów w Piotrkowie 1471-1610 (dalej: KKDPt); APPDK. Copiarium privilegiorum Summorum Pontificum, regum, actum iudicialium et aliorum documentorum conventus Siradiensis Ordinis Praedicatorum spectantia 1377-1692 (dalej:

wicza, Piotrkowa Trybunalskiego i Sieradza można to stwierdzić na podstawie dwóch łacińskich inwentarzy bibliotecznych wchodzących w skład kopiaruszy akt tychże konwentów, przechowywanych obecnie w Archiwum Polskiej Prowinacji Dominikanów w Krakowie. Pierwsze inwentarze tych klasztorów (dalej: inwentarze A) powstały w 1602 r. i zatytułowane były *Libri Conventus* w Łęczycy, Łowiczu i Piotrkowie Trybunalskim, zaś w Sieradzu – *Catalogus librorum Bibliothecae Conventus Syradiensis*. Drugie inwentarze (dalej: inwentarze B) klasztorów łeczyckiego, łowickiego i piotrkowskiego nie mają podanej daty powstania, ale należy przypuszczać, że pochodzą również z początku XVII w. i są prawdopodobnie późniejsze od inwentarzy A. Inwentarze te zatytułowane były: w Łęczycy *Officina Bibliothecae Conventus Lanciciensis*, w Łowiczu *Officina Libraria*, w Piotrkowie Trybunalskim *Index librorum omnium spectantium ad conventum Petricoviensem Ordinis Praedicatorum*. Natomiast drugi inwentarz sieradzki, zatytułowany *Libri Conventus Siradiensis*, pochodzi z lat 30. XVII w.¹⁹ Siedemnastowieczny księgozbiór gidelski zaś można odtworzyć dopiero na podstawie inwentarza pochodzącego z początku XX w. (1903), gdyż miejscowy konwent nie posiada inwentarzy wcześniejszych²⁰. Inwentarze Braci Kaznodziejów w Łęczycy, Łowiczu, Piotrkowie Trybunalskim i Sieradzu pomijają całkowicie adresy wydawnicze druków, podają czasami nazwisko autora bez jego imienia lub samo imię bez nazwiska, bądź też jego imię i nazwisko bez tytułu książki, albo sam tytuł – zawsze skrócony – bez autora. Czasami wymieniano tylko pseudonim pisarza. Inwentarze nie mają numeracji przy

CPCS), s. 173-189, 223-229; APPDK. Katalog książek biblioteki klasztoru OO. Dominikanów w Gidlach (dalej: KDG); *Copiarium privilegiorum et aliorum documentorum Conventus Lanciciensis Ordinis Praedicatorum 1387-1616 - Kopiarusz przywilejów i innych dokumentów konwentu łeczyckiego Zakonu Kaznodziejów 1387-1616*, opr. T. Stolarczyk, wsp. D.Gwis (dalej: CPDCL), Łęczycza 2009, s. 69-73, 78-80; J. A. Kosiński, *Biblioteka konwentu dominikanów w Sieradzu*, s. 394; Z. Łuczak, *Dzieje bibliotek w Sieradzu od powstania miasta do końca XX wieku*, Sieradz 2007, s. 34; T. Stolarczyk, *Biblioteka łeczyckiego konwentu dominikańskiego*, s. 236; H. Żerek-Kleszcz podała informację, że w 1646 r. wojewoda kijowski Aleksander Piaseczyński przekazał swoją bibliotekę piotrkowskim dominikanom (H. Żerek-Kleszcz, *Życie religijne i kulturalne w XVI-XVIII w.*, w: *Dzieje Piotrkowa Trybunalskiego*, red. B. Baranowski, Łódź 1989, s. 183).

¹⁹ APPDK. CPDCLv, s. 26-31, 39-41; APPDK. KKDPt; APPDK. CPCS, s. 173-189, 223-229; CPDCL, s. 69-73, 78-80; J. A. Kosiński, *Biblioteka konwentu dominikanów w Sieradzu ...* s. 394-395; Z. Łuczak, *Dzieje bibliotek w Sieradzu...*, s. 34; T. Stolarczyk, *Biblioteka łeczyckiego konwentu dominikańskiego...*, s. 236.

²⁰ APPDK. KDG.

poszczególnych pozycjach zapisu ale każdy niemal opis zaczyna się od nowego wiersza²¹.

W łączyckich i łowickich inwentarzach A nie zastosowano żadnego kryterium podziału dzieł wymieniając książki jedną po drugiej (tak też zapewne stały na półkach bibliotecznych)²². Natomiast w piotrkowskim inwentarzu A i obu sieradzkich książki, podzielono według formatów druków: *folia*, *quarta*, *octavo*, *sedecimo* i *duodecimo*. W szeregowaniu książek w obrębie formatów panowała dowolność: dzieła tego samego autora wymieniano w kilku miejscach²³.

W inwentarzach B omawianych klasztorów wyglądało to już lepiej, gdyż wszystkie dzieła podzielone zostały według formatów druku. W tychże inwentarzach wszystkich klasztorów, oprócz gidelskiego, starano się także umieszczać generalnie książki tego samego autora obok siebie, chociaż też nie zawsze, a także starano się umieścić obok siebie dzieła tego samego typu: *Bibliae* i komentarze do *Pisma Świętego*, konkordancje, *Sumy*, *Sermones* i *Contiones* oraz *Postillae* i *Homiliae*, historie, legendy o świętych, księgi Ojców Kościoła, liturgię, prace z teologii dogmatycznej, moralnej i spekulatywnej, polemiki, słowniki, dzieła z filozofii, retoryki, autorów starożytnych²⁴. Było to zgodne z instrukcjami przechowywania i ustawiania książek w bibliotece²⁵. Inwentarze A i B informują o rękopisach znajdujących się w bibliotekach oraz o uszkodzeniach woluminów²⁶. W łowickim inwentarzu B wyróżniono ponadto osobno *Libri seculares*, chociaż wśród nich znajdują się też pisma kościelne, a w piotrkowskim *Libri oratorum*²⁷.

²¹ APPDK. CPDCLV, s. 26-31, 39-41; APPDK. KKDPt.; APPDK. CPCS, s. 173-189, 223-229; CPDCL, s. 69-73, 78-80; J. A. Kosiński, *Biblioteka konwentu dominikanów w Sieradzu ...*, s. 395; Z. Łuczak, *Dzieje bibliotek w Sieradzu ...*, s. 34-35; T. Stolarczyk, *Biblioteka łączyckiego konwentu dominikańskiego ...*, s. 236.

²² APPDK. CPDCLV, s. 39-41; CPDCL, s. 78-80; T. Stolarczyk, *Biblioteka łączyckiego konwentu dominikańskiego ...*, s. 236.

²³ APPDK. KKDPt.; APPDK. CPCS, s. 173-189, 223-229; J. A. Kosiński, *Biblioteka konwentu dominikanów w Sieradzu ...*, s. 395; Z. Łuczak, *Dzieje bibliotek w Sieradzu ...*, s. 34-35.

²⁴ APPDK. CPDCLV, s. 26-31; APPDK. KKDPt.; APPDK. CPCS, s. 173-189; CPDCL, s. 69-73; T. Stolarczyk, *Biblioteka łączyckiego konwentu dominikańskiego ...*, s. 236.

²⁵ *Incipiunt instructiones Magistri Humberti*, s. 265; I. Szostek, *Biblioteka dominikanów lwowskich ...*, s. 413-414; T. Stolarczyk, *Biblioteka łączyckiego konwentu dominikańskiego ...*, s. 235.

²⁶ APPDK. CPDCLV, s. 26-31, 39-41; APPDK. KKDPt.; APPDK. CPCS, s. 173-189, 223-229; CPDCL, s. 69-73, 78-80; T. Stolarczyk, *Biblioteka łączyckiego konwentu dominikańskiego ...*, s. 236.

²⁷ APPDK. CPDCLV, s. 26-31; APPDK. KKDPt.

Inwentarz gidelski natomiast podaje pełne adresy wydawnicze oraz imiona i nazwiska autorów. Podobnie jednak jak w pozostałych inwentarzach, nie zastosowano żadnego kryterium układu, wymieniając książki jedną po drugiej²⁸.

Inwentarze różnią się znacznie liczbą zapisanych dzieł. Łęczycki inwentarz A wykazuje istnienie w bibliotece 42 woluminów, inwentarz B notuje ponad 74 woluminy – precyzyjnej liczby nie można podać, gdyż nieznana jest dokładna liczba dzieł niektórych autorów. Z kolei łowicki inwentarz A wykazuje istnienie w bibliotece 88 woluminów, natomiast inwentarz B notuje już 259 woluminów. W piotrkowskim inwentarzu A odnotowano 85 woluminów, natomiast w inwentarzu B już 143 woluminy. Z kolei sieradzki inwentarz A wymienia 353 woluminy, zaś inwentarz B 414 woluminów. Z zestawienia odpowiadających sobie zapisów w obu inwentarzach wynika, iż inwentarze A zawierają pozycje, które nie weszły do inwentarzy B, późniejszych, mających zatem objąć cały wcześniejszy zasób księgozbioru (np. w Sieradzu 102 dzieła ujęte w inwentarzu z 1602 r. nie znalazły się w inwentarzu B, w Łęczycy tych ksiąg było 14)²⁹. Analizując oba spisy można przyjąć hipotezę, że po pierwszym skontrum zorientowano się, iż w bibliotekach panuje nieporządek. Wskutek tego podjęto decyzję, żeby uporządkować klasztorne księgozbiory. Zrobiono to tak, jak przedstawiają inwentarze B. Trudno jednak stwierdzić jednoznacznie z jakiego powodu powiększyły się zbiory biblioteczne, zaprezentowane w inwentarzach B, w stosunku do zbiorów z inwentarzy A. Możliwe, że te brakujące książki zostały zwrócone przez czytelników – nowicjuszy, zakonników, lektorów – którzy je wypożyczyli wcześniej, albo też je nabyto. Jednocześnie nie można precyzyjnie wytłumaczyć, dlaczego brak w inwentarzach B woluminów, które odnotowano w inwentarzach A. Prawdopodobnie książki te w chwili ponownego spisania inwentarzy nie znajdowały się w szafach bibliotecznych, lecz były wypożyczone, a bibliotekarze nie postarali się o ich ściągnięcie na czas skontrum, albo też w bliżej nie wyjaśniony sposób zaginęły³⁰.

Chcąc dokonać przeglądu zasobów bibliotek dominikańskich pod kątem ich zawartości treściowej należy zgrupować zapisy w inwentarzach według treści dzieł, posługując się typową dla bibliotek klasztornych klasyfikacją. Dzieła dzielono wówczas na *Biblie* i konkordancje, Komentarze do *Pisma Świętego*, Ojców, Doktorów i Apologetów Kościoła, Teologię spekulatywną i dogmatyczną, Teologię moralną, Kaznodziejstwo, Polemistów, Hagiografię, Ascetykę

²⁸ APPDK. KDG.

²⁹ APPDK. CPDCLV, s. 26-31, 39-41; APPDK. KKDPt.; APPDK. CPCS, s. 173-189, 223-229; CPDCL, s. 69-73, 78-80; J. A. Kosiński, *Biblioteka konwentu dominikanów w Sieradzu ...*, s. 402; Z. Luczak, *Dzieje bibliotek w Sieradzu ...* s. 32; T. Stolarczyk, *Biblioteka łęczyckiego konwentu dominikańskiego ...*, s. 236, 237.

³⁰ T. Stolarczyk, *Biblioteka łęczyckiego konwentu dominikańskiego ...*, s. 236-237.

i mistykę, Pasję, Katechetykę, Liturgikę, Prawo kościelne i świeckie, Filozofię, Historię kościelną i świecką, Autorów starożytnych, Humanistów, Słowniki i tablice oraz Varia³¹.

W bibliotece konwentu gidelskiego było tylko 8 dzieł w języku polskim: *Arka Testamentu, Zamykająca w sobie Kazania niedzielne Całego Roku, Na dwie Części rozdzielone Szymona Starowolskiego, Kazania Jana Gaudentego, Gospodyni Nieba y Ziemi, Naświętsza Panna Marya dwudziestą kazań na Hymn kościelny O Gloriosa Domina etc. po różnych w Krakowie kościołach Jacka Liberiusza, Żywot św. Dominika, Kazania św. Franciszka Salezego biskupa i książećcia Genewskiego, Przewodnik grzeszników Ludwika z Grenady, Rok Niebieski Franciszka Iworskiego i Reguła św. Augustyna*. Zdecydowanie przeważały książki w języku łacińskim i włoskim. Według inwentarza konwent gidelski posiadał w XVII w. tylko 1 rękopis: *Antyfonarz*³².

W księgozbiornie łączycyckim były jedynie 2 książki w języku polskim: *Biblia* i *Kazania* Piotra Skargi. Według inwentarza A w bibliotece konwentu dominikańskiego znajdowały się tylko 2 rękopisy: *Sermones* Jakuba de Voragine i *Brewiarz*. Taką samą ich liczbę odnotował inwentarz B. Były to *Incerti auctoris Liber* Seneki oraz czwarta księga *Sentencji* Piotra Lombarda³³.

W łowickiej bibliotece dominikańskiej znajdowało się jedynie 6 książek w języku polskim: *Postilla polonica* Marcina Białobrzeskiego, 3 egzemplarze *Messiasza* Stanisława Karnkowskiego i *Eucharistia* tegoż autora oraz *Postillae (Kazania)* Piotra Skargi. Według inwentarza A w łowickim księgozbiornie znajdował się tylko 1 rękopis: *Rosarium sermonum* Bernarda de Bustis, natomiast według inwentarza B było ich już 57: 14 kodeksów dzieł św. Augustyna, 9 kodeksów dzieł św. Tomasza z Akwinu, 9 kodeksów dzieł Roberta Bellarmina, 6 kodeksów dzieł Ludwika z Grenady, 4 kodeksy *Biblii*, 2 kodeksy *Concordantiae Sententiarum* Piotra Lombarda, 3 kodeksy dzieł św. Antonina Pierozzi, 1 kodeks *Moraliiów* św. Grzegorza Wielkiego, 1 kodeks dzieł Laktancjusza, 2 kodeksy *Ecclesiasticae historiae* Nicefora Callistusa z Konstantynopola, 2 kodeksy *Historiae ecclesiasticae* Euzebiusza z Cezarei, 1 kodeks *De divinis Apostolicis Ecclesiasticis Traditionibus* Martina Pereza de Ayala oraz 3 manuskrypty *Sermonum* nieznanego autora³⁴.

W klasztorze piotrkowskich dominikanów znajdowały się tylko 4 książki w języku polskim. Były to 2 egzemplarze *Biblii*, *De deitate sive divinitate Chri-*

³¹ Tamże, s. 237–240; J. A. Kosiński, *Biblioteka konwentu dominikanów w Sieradzu...*, s. 395–400.

³² APPDK. KDG.

³³ CPDCL, s. 69, 79; T. Stolarczyk, *Biblioteka łączycyckiego konwentu dominikańskiego...*, s. 240.

³⁴ APPDK. CPDCLv, s. 26-31, 39-41.

sti domini nostri et spiritus sancti contra nostri temporis Arianos Jakuba Wujka oraz *O Lichwie Y Trzech przedniejszych Kontraktach: Wyderkowym, Czynszowym, y Towarzystwa Kupieckiego, Nauka krótka* Marcina Śmigleckiego. Inwentarz A wykazał tylko 1 rękopis: *Liber scriptus Sermonum*, natomiast inwentarz B 2: *Sermones manu scripti* i *Loci communes Sacrae Scripturae*³⁵.

W księgozbiornie sieradzkiej Braci Kaznodziejów książek w języku polskim było 10: 3 dzieła Piotra Skargi, bliżej nie określone wydania *Biblii* w 2 egzemplarzach, 1 egzemplarz *Nowego Testamentu*, *Messiasz* Karnkowskiego, *Vita Beati Hiacinti (Żywot św. Jacka)*, *Cathehism polski* Walentego Kuczborskiego, *Crescentyn polski o gospodarstwie*. Jeśli chodzi natomiast o manuskrypty w sieradzkiej bibliotece to inwentarz A wykazuje 1: *Historia antiquitatis per folia descripta*, zaś inwentarz B - 2: *Lombardica Historia in pergamenio* i *Liber quidam scriptus sine titulo*. Rękopisami były jednak przede wszystkim księgi liturgiczne, w tym 3 psalterze: 2 pergaminowe i 1 papierowy, znajdujące się poza zasadniczą biblioteką³⁶.

Biblioteki gidelskich, łączyckich, łowickich, piotrkowskich i sieradzkich dominikanów były typowymi bibliotekami klasztorными owego czasu: zdecydowanie przeważały w nich dzieła teologiczne (w Łowiczu według inwentarza A 18 woluminów, a inwentarza B 41 woluminów), była też duża liczba pism kaznodziejskich (w Sieradzu około 100 woluminów – inwentarz A 62 woluminy, inwentarz B 46 nowych egzemplarzy, w Gidlach 86, w Piotrkowie Trybunalskim 53 woluminy) i polemicznych (najwięcej w Sieradzu - 50 woluminów). Brakowało literatury pięknej w języku polskim oraz dzieł z zakresu wiedzy przyrodniczej, autorzy kościelni, zwłaszcza dominikańscy (przede wszystkim św. Tomasz z Akwinu) i jezuicy, dominowali nad autorami świeckimi. To, co wyróżniało je *in minus* na tle innych bibliotek Braci Kaznodziejów w Polsce to skromna liczba egzemplarzy *Biblii*, autorów starożytnych, filozofów antycznych, zwłaszcza tak ważnego dla tomizmu Arystotelesa (choć były komentarze do jego dzieł) oraz książek z historii kościelnej i świeckiej. Znajdowały się za to pojedyncze dzieła Seneki, Boecjusza i Laktancjusza³⁷.

³⁵ APPDK. KKDPt.

³⁶ APPDK. CPCS, s. 173-189, 223-229; J. A. Kosiński, *Biblioteka konwentu dominikanów w Sieradzu ...*, s. 400-401; Z. Łuczak, *Dzieje bibliotek w Sieradzu ...*, s. 40.

³⁷ APPDK. KDG; APPDK. CPDCLv, s. 26-31, 39-41; APPDK. KKDPt.; APPDK. CPCS, s. 173-189, 223-229; CPDCL, s. 69-73, 78-80; J. A. Kosiński, *Biblioteka konwentu dominikanów w Sieradzu ...*, s. 401; R. Skrzyniarz, *Zbiory kazań w polskich księgozbiornach okresu średniowiecza*, „ABMK”1998, t. 70, s. 256; Z. Łuczak, *Dzieje bibliotek w Sieradzu ...*, s. 39-41; T. Stolarczyk, *Biblioteka łączyckiego konwentu dominikańskiego ...*, s. 241.

Spośród osób, które najbardziej zasłużyły się dla organizacji opisanych bibliotek, należy wymienić Feliksa z Wierzbna herbu Gozdawa, żyjącego w XVI w., dwukrotnego prowincjała polskiego i przeora krakowskiego oraz sieradzkiego. W drugiej połowie XVI w. przekazał on klasztorowi w Sieradzu znaczny księgozbiór, dokładnie nie wiadomo jak duży, który stał się podstawą szesnasto- i siedemnastowiecznej biblioteki konwentualnej³⁸.

Dalsze losy dominikańskich księgozbiorów z Łęczycy, Łowicza, Piotrkowa Trybunalskiego i Sieradza są bardzo burzliwe. Z bogatych zbiorów sieradzkich zachowały się 52 księgi, w tym 12 inkunabułów i 40 druków z XVI w., znajdujących się obecnie w Bibliotece Seminarium Duchownego we Włocławku. Część woluminów z piotrkowskiego klasztoru (zlikwidowanego w 1864 r.) znajduje się obecnie w Bibliotece Uniwersytetu Warszawskiego. Biblioteka Braci Kaznodziejów z Łowicza uległa rozproszeniu po opuszczeniu klasztoru przez zakonników w 1818 r. Część dzieł znalazła się jednak później w Bibliotece Tarnowskich w Dzikowie. Po II wojnie światowej łowicki księgozbiór uległ całkowitemu rozproszeniu i nieznane są, jak dotąd, jego losy. Nie wiadomo natomiast absolutnie co stało się z biblioteką łeczyckiego konwentu, który został zlikwidowany w 1799 r. Do dzisiaj zachował się jedynie księgozbiór w Gidlach³⁹.

Tomasz Stolarczyk

EXAMPLES OF BOOK'S COLLECTIONS IN THE MONASTERY LIBRARIES OF PREACHER BRETHERN IN POLAND IN 17TH CENTURY

The aim of hereby article is to present the epitome of Dominican Convent libraries situated within the area of the former archdeaconry of Łęczycy: in Gidle, Łęczycy, Łowicz, Piotrków Trybunalski and Sieradz, as well as their book collection originating from XVII century. They were functioning since the monasteries were funded the evidence of what is existence of Dominican schools which could not do without libraries. The extra thought was given to the books at the Order of Preacher Brethren, which is

³⁸ J. A. Kosiński, *Biblioteka konwentu dominikanów w Sieradzu ...*, s. 393-394; Z. Łuczak, *Dzieje bibliotek w Sieradzu ...*, s. 31-32.

³⁹ W. Tarczyński, *Łowicz. Wiadomości historyczne z dodaniem innych szczegółów*, Łowicz 1899, s. 115; J. A. Kosiński, *Biblioteka konwentu dominikanów w Sieradzu*, s. 394; Z. Skielczyński, *Z dziejów książki w Łowiczu XV-XVIII w.*, Łowicz 1978, s. 10; P. Samuś, *Życie społeczno-polityczne w latach 1867-1914*, w: *Dzieje Piotrkowa Trybunalskiego ...*, s. 302; T. Stolarczyk, *Biblioteka łeczyckiego konwentu dominikańskiego...*, s. 241.

expressed in its legislation. Disobedience to the library rules resulted in severe consequences including excommunication. The analysis of the mentioned book resources was carried out on the basis of Latin library inventories from the 17th century, which were included in the codex of Preacher Brethren of Łęczyca, Łowicz and Piotrków and Gidle inventory created in the beginning of XX century. All those inventories are now stored in the archives of the Polish Province of Dominicans in Kraków. The largest book collection was in the possession of Sieradz Dominicans –about 400 volumes. The second largest collection was in Gidle library with 345 volumes. On the third position was the library of Łowicz Convent which collection comprised 294 volumes. The fourth biggest library was the library in Piotrków which stored 215 volumes. In the Łęczyca library there were about 100 volumes in the beginning of XVII century.